

JAROSŁAW SYPKO¹

O UKSZTAŁTOWANIU GRANIC ZATRZYMANIA PROCESOWEGO — REFLEKSJE PRAWNOPORÓWNAWCZE ORAZ NA TLE NOWELIZACJI KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO Z 27 WRZEŚNIA 2013 ROKU

Problematyka granic zatrzymania procesowego na gruncie kodeksu postępowania karnego została szeroko uregulowana. Dlatego na wstępie porzucić trzeba niezbędną dla dalszych analiz uwagę, że przedmiot rozważań ograniczony został do przedstawienia niektórych aspektów prawnych dotyczących tej instytucji procesowej i nie wyczerpuje całości zagadnienia. Szczególna uwaga poświęcona została omówieniu wybranych norm prawnych dotyczących zatrzymania na gruncie prawa międzynarodowego, w kontekście zgodności przepisów ustawowych z normami konwencyjnymi. Przedstawione zostały także nowe rozwiązania prawne dotyczące tego środka przymusu procesowego, które pojawiły się po wejściu w życie przepisów kodeksu postępowania karnego znowelizowanych ustawą z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw². W największym stopniu uwaga poświęcona została przepisom z zakresu przedmiotowych granic zatrzymania, a konkretnie tym przepisom, których normy ze względu na swój ogólny

¹ Nadkom. Jarosław Sypko — w latach 1994–1998 studia w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie. W latach 1998–2001 studia prawnicze na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego. W 2007 r. menedżerskie studia podyplomowe na Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Od 2012 r. doktorant w Katedrze Postępowania Karnego Uniwersytetu Wrocławskiego. W latach 1998–1999 służba w KMP w Opolu — Wydział Dochodzeniowo-Śledczy. W latach 1999–2008 służba w KPP w Namysłowie — Wydział Kryminalny. W latach 2008–2013 służba w PSG Wrocław-Strachowice — Grupa ds. Cudzoziemców. Od 2013 r. służba w KWP we Wrocławiu — Sekcja ds. Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego Wydziału Kadr i Szkolenia. Aktualne stanowisko — ekspert. Praca i zainteresowania naukowe skupione głównie wokół zagadnień związanych z prawem dowodowym w postępowaniu karnym, postępowaniem przygotowawczym oraz sposobami zakończenia tego etapu procesu karnego.

Adres do korespondencji: <jaroosypko@wp.pl>.

² DzU z 2013 r., poz. 1247 (dalej: ustawa nowelizacyjna z 27 września 2013 r.).

charakter mogą powodować rozbieżności interpretacyjne. Pozostałe granice zatrzymania, tj. podmiotowe, temporalne, zostały zasygnalizowane przede wszystkim w kontekście nowych uregulowań prawnych, natomiast granice związane z kontrolą zatrzymania przedstawiono głównie w relacji do przepisów konwencyjnych i konstytucyjnych.

Rozważania związane z treścią artykułu należy rozpocząć od wskazania, że pojęcie „zatrzymanie” nie zostało zdefiniowane w kodeksie postępowania karnego (brak definicji legalnej tej instytucji). W doktrynie zatrzymanie określane jest jako krótkotrwałe pozbawienie wolności celem zastosowania środka zapobiegawczego *sensu stricto* lub przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej albo oskarżonego do organu procesowego³. Można tę instytucję procesową zdefiniować także jako środek przymusu polegający na krótkotrwałym pozbawieniu człowieka wolności, dopuszczalnym w kilku odmiennych pod względem prawnym, celowościowym i motywacyjnym sytuacjach⁴.

Granice zatrzymania tworzą konkretne przepisy prawne, które wskazują na to, kto może dokonać zatrzymania, wobec kogo może być stosowane, w jakich sytuacjach uprawnione podmioty mogą sięgnąć po ten środek przymusu procesowego, na jaki czas może być stosowany i kto został uprawniony do sprawowania kontroli nad prawidłowością stosowania tej instytucji procesowej. Działanie organów w granicach prawa do zatrzymania polega na „zmieszczeniu się” w jednej z dopuszczalnych możliwości postępowania, uwzględniających tryb i sposób wykonania czynności, określone aktami prawa szczegółowo regulującymi postępowanie, nieprzekraczającymi zakresu swobody postępowania dozwolonej w aktach kompetencyjnych wyższej rangi⁵. Jak wcześniej już wskazano, granice zatrzymania mogą być przedmiotowe, podmiotowe, temporalne oraz związane z kontrolą tego środka przymusu procesowego.

Istota posługiwania się środkami przymusu (w tym zatrzymania) polega na ich stosowaniu w celu zabezpieczenia prawidłowego przebiegu procesu karnego, niezależnie od woli lub wbrew woli niektórych jego uczestników. Kompetencje do ich stosowania przez uprawnione organy nie oznaczają jednak, że są one koniecznym elementem warunkującym dopuszczalność przejścia do kolejnego stadium procesu. Mają one bowiem być stosowane wyjątkowo, niezależnie od stadium, w jakim dany proces się znajduje⁶. Z punktu widzenia praktyki oczywistym pozostaje fakt, że stosowanie środków przymusu procesowego nie zawsze staje się warunkiem koniecznym do efektywnego zakończenia procesu karnego. Rezygnacja z ich stosowania nie oznacza zawsze trudności w prawidłowym

³ D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego, komentarz*, Warszawa 2013, s. 730.

⁴ J. Skorupka (red.), *Postępowanie karne — część ogólna*, Warszawa 2012, s. 427.

⁵ I. Kobus, I. Dziugiel, *Zatrzymanie, ujęcie, doprowadzenie, sprowadzenie osoby*, Szczytno 2006, s. 10.

⁶ Ł. Cora, *Funkcje zatrzymania właściwego i tymczasowego aresztowania*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 1, s. 62.

wypełnianiu obowiązków procesowych przez poszczególne organy państwowe. Z tej perspektywy należy uznać, że środki przymusu powinny być stosowane tylko i wyłącznie w granicach i na podstawie obowiązującego prawa. Z tego wynika zakaz posługiwania się nimi na zasadzie analogii oraz zakaz stosowania środków nieprzewidzianych w kodeksie postępowania karnego⁷. Ponadto dopuszczalność środków przymusu musi zawsze uwzględniać niezbędną potrzebę ich zastosowania, a więc ustalenie, że inne przewidziane prawem środki są niewystarczające lub będą nieskuteczne. Zatem ich realizacja musi uwzględniać wiele skonkretyzowanych przez doktrynę prawa dyrektyw kompetencyjnych i minimalizacyjnych, których celem jest zapewnienie stosowania przymusu procesowego wyłącznie przez podmioty uprawnione, z jednoczesnym ograniczeniem jego stosowania do niezbędnego minimum⁸. To bardzo istotne, zwłaszcza, kiedy weźmiemy pod uwagę, że zatrzymanie może być stosowane wobec osoby podejrzanej, podejrzanego i oskarżonego, a więc wobec osób, co do których nie została przełamana zasada domniemania niewinności. Na marginesie warto zaznaczyć, że chociaż warunek konieczności wyboru środka mniej restrykcyjnego nie jest znany na gruncie kodeksu postępowania karnego, to nie jest obcy w krajowym porządku prawnym. Zgodnie bowiem z art. 15 ust. 3 ustawy z 6 kwietnia 1990 r. o Policji⁹, zatrzymanie osoby może być zastosowane tylko wówczas, gdy inne środki okazały się bezcelowe lub nieskuteczne¹⁰.

Decyzja o zatrzymaniu dotyka jednego z najważniejszych praw człowieka — wolności osobistej. Stąd problematyka ta wchodzi w zakres regulacji konstytucyjnych zapewniających każdemu nietykalność i wolność osobistą oraz sądową kontrolę zatrzymania¹¹. Wychodząc dalej, poza krajowy porządek prawny, należy stwierdzić, że zagadnienie to wchodzi również w konwencyjny zakres regulacji wolności osobistej¹². Natomiast na gruncie prawa krajowego problematyka zatrzymania umiejscowiona została przede wszystkim w kodeksie postępowania karnego¹³.

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności zawiera zamknięty katalog przesłanek uprawniających do pozbawienia człowieka wolności. W art. 5 EKPC znajdziemy materialne przesłanki uzasadniające zatrzymanie procesowe. Dla potrzeb rozważań przedstawione zostaną

⁷ Tamże.

⁸ J. Skorupka (red.), *Postępowanie...*, wyd. cyt., s. 423.

⁹ Tekst jedn. DzU z 2015 r., poz. 355.

¹⁰ Taka sama regulacja prawna znajduje się w art. 11 ust. 1a ustawy z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, tekst jedn. DzU z 2014 r., poz. 1402.

¹¹ J. Skorupka, *Zatrzymanie procesowe osoby podejrzanej*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 11, s. 16.

¹² Art. 5 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmienionej następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2, DzU z 1993 r., nr 61, poz. 284 (dalej: EKPC).

¹³ Dział VI ustawy z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks postępowania karnego, DzU nr 89, poz. 555 ze zm. (dalej: k.p.k.).

tylko te, które *expressis verbis* dotyczą zatrzymania. W ujęciu konwencyjnym takimi przyczynami są: zgodne z prawem zatrzymanie lub aresztowanie w przypadku niepodporządkowania się wydanemu zgodnie z prawem orzeczeniu sądu lub w celu zapewnienia wykonania określonego w ustawie obowiązku; zgodne z prawem zatrzymanie lub aresztowanie w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą, lub, jeśli jest to konieczne, w celu zapobieżenia popełnieniu takiego czynu lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu oraz zgodne z prawem zatrzymanie lub aresztowanie osoby w celu zapobieżenia jej nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa, lub osoby, przeciwko której toczy się postępowanie o wydalenie lub ekstradycję¹⁴.

Na poziomie konstytucyjnym problematyka zatrzymania szczególnie widoczna jest w art. 31 i art. 41 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁵. Pierwszy z nich określa, że wolność człowieka podlega ochronie prawnej, natomiast wszelkie ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy jest to konieczne w demokratycznym państwie m.in. dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego. Z kolei drugi z przywołanych artykułów stanowi, że każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. Pozbawienie lub ograniczenie tej wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie¹⁶. Biorąc pod uwagę przedmiot rozważań, warto wspomnieć także o treści art. 7 Konstytucji RP, który mówi, że organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa.

Zatrzymanie jako procesowy środek przymusu umożliwia wymuszenie określonego zachowania się przez osobę oraz umożliwia przeprowadzenie określonych czynności. Podstawy zatrzymania przewidziane w kodeksie postępowania karnego wskazują, że dopuszczalne jest:

- zatrzymanie oskarżonego (osoby podejrzanej) na podstawie art. 74 § 3a k.p.k., tj. w razie odmowy poddania się obowiązkom wynikającym z § 2 i 3 tego artykułu;
- zatrzymanie oskarżonego (podejrzanego) zgodnie z art. 75 § 1 i 2 k.p.k., tj. w sytuacji niestawienia się na wezwanie i braku usprawiedliwienia tego niestawiennictwa;
- zatrzymanie osoby na podstawie art. 243 § 1 k.p.k., tj. na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa lub w bezpośrednim pościgu (przy zatrzymaniu na tej podstawie mamy do czynienia z tzw. ujęciem obywatelskim);
- zatrzymanie na podstawie art. 244 § 1 k.p.k. osoby podejrzanej przez policję, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo, a zachodzi obawa ucieczki lub ukrycia się tej osoby albo zatarcia śladów przestępstwa bądź nie można ustalić jej tożsamości,

¹⁴ Art. 5 ust. 1 lit. b, c i f EKPC.

¹⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483 (dalej: Konstytucja RP).

¹⁶ Art. 31 ust. 1 i 3, art. 41 ust. 1 Konstytucji RP.

- albo istnieją przesłanki do przeprowadzenia przeciwko tej osobie postępowania w trybie przyspieszonym;
- zatrzymanie osoby podejrzanej na podstawie art. 244 § 1a i 1b k.p.k., tj. w wypadku, gdy istnieje uzasadnione przypuszczenie, że osoba ta popełniła przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej i zachodzi obawa, że ponownie popełni takie przestępstwo, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi (jeżeli wskazane wyżej przestępstwo zostało popełnione przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego narzędzia, policja ma prawny obowiązek zatrzymania osoby);
 - zatrzymanie na podstawie art. 247 § 1 k.p.k. osoby podejrzanej albo podejrzanego przez właściwy organ (Policję, Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Straż Graniczną, Centralne Biuro Antykorupcyjne) na podstawie decyzji prokuratora o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu;
 - zgodne z art. 278 k.p.k. zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie oskarżonego (podejrzanego), osoby podejrzanej, po wcześniejszym zarządzeniu poszukiwań decyzją sądu lub prokuratora;
 - na mocy art. 285 § 2 k.p.k. zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie świadka, a w wyjątkowych sytuacjach biegłego, specjalisty lub tłumacza, jeżeli nie stawili się na wezwanie uprawnionego organu lub bez zgody tego organu oddalili się z miejsca czynności;
 - zgodne z art. 376 § 1 i 2 k.p.k. zatrzymanie na podstawie decyzji sądu oskarżonego, którego obecność na rozprawie jest obowiązkowa i który po złożeniu wyjaśnień na rozprawie samowolnie wydalili się z sali rozpraw lub nie stawili się na kolejną rozprawę na wezwanie sądu i tego niestawiennictwa nie usprawiedliwił;
 - zatrzymanie na podstawie art. 377 § 3 k.p.k. decyzją sądu oskarżonego, którego obecność na rozprawie jest obowiązkowa i który zawiadomiony o terminie rozprawy oświadcza, że nie weźmie w niej udziału, uniemożliwia doprowadzenie go na rozprawę albo zawiadomiony o niej osobiście nie stawia się na rozprawę bez usprawiedliwienia.

Granice przedmiotowe

Granice przedmiotowe zatrzymania tworzą przepisy prawne, wskazujące na określone sytuacje faktyczne, których pojawienie się uprawnia do skorzystania z tego środka przymusu procesowego przez właściwe organy procesowe. W tej części artykułu głębszej analizie poddane zostaną normy prawne wskazane w art. 244 k.p.k. oraz art. 247 k.p.k. O sposobie wyznaczenia granic stosowania zatrzymania właściwego na gruncie kodeksu postępowania karnego mówi nam wspomniany art. 244 k.p.k. Na tym poziomie granice te tworzą konkretne przesłanki, które można podzielić na pozytywne i negatywne oraz na przesłankę ogólną i przesłanki szczególne¹⁷.

¹⁷ J. Skorupka, *Zatrzymanie...*, wyd. cyt., s. 19.

Przedstawione dwie formy podziału dotyczą tych samych przesłanek zatrzymania właściwego. Dlatego do pozytywnej i jednocześnie ogólnej przesłanki zaliczymy uzasadnione przypuszczenie popełnienia przestępstwa przez osobę podejrzaną. Natomiast przesłanki pozytywne, ale i szczególnie zostały sformułowane w postaci obawy ucieczki lub ukrycia się osoby podejranej, obawy zatarcia przez nią śladów przestępstwa, braku możliwości ustalenia jej tożsamości oraz zaistnienia przesłanek do przeprowadzenia przeciwko tej osobie postępowania w trybie przyspieszonym. Z drugiej strony przesłanką negatywną ogólną (procesową przeszkodą stosowania zatrzymania) jest brak uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa przez osobą podejrzaną, a przesłankami negatywnymi szczególnymi są np. brak obawy jej ucieczki lub ukrycia się, brak obawy zatarcia śladów przestępstwa albo możliwość ustalenia jej tożsamości¹⁸.

Należy wyraźnie stwierdzić, że kodeksowe ujęcie przesłanek zatrzymania rodzi jeszcze inną granicę zatrzymania. Funkcjonuje ona w postaci łącznego zaistnienia przynajmniej dwóch przesłanek, tj. zawsze przesłanki pozytywnej ogólnej oraz co najmniej jednej przesłanki pozytywnej szczególnej. Natomiast na uwagę zasługuje to, że przepisy konwencyjne nie obligują do wyznaczenia takiej granicy zatrzymania. Zgodnie z normą zawartą w art. 5 ust. 1 lit. c EKPC, pozbawienie wolności może nastąpić, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą lub jeśli jest to konieczne w celu zapobieżenia popełnieniu takiego czynu, lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu. To oznacza, że istnieje tutaj alternatywa rozłączna i w świetle EKPC pozbawienie wolności w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą, jest uzasadnioną, samodzielną i wystarczającą przesłanką do zatrzymania¹⁹. To z kolei prowadzi do wniosku, że przepisy kodeksu postępowania karnego w tej części stawiają przed uprawnionymi organami bardziej restrykcyjne warunki do zatrzymania osoby, niż to wynika z przepisów konwencyjnych. Chociaż różnica pomiędzy normami krajowymi a normami konwencyjnymi jest tutaj widoczna, to należy pamiętać, że EKPC wskazuje jedynie standard minimalny. Dlatego, gdy prawo krajowe przewiduje standard wyższy dla określenia granic legalności detencji, zastosowanie znajduje prawo krajowe²⁰.

W tym miejscu na szczególną uwagę zasługuje przesłanka pozytywna ogólna, a więc uzasadnione przypuszczenie popełnienia przestępstwa, które rozumiane jest jako podstawa do stosowania zatrzymania właściwego. To pierwsza przesłanka, która musi się pojawić, jeżeli uprawniony organ zamierza w ogóle podjąć decyzję o zatrzymaniu. Pozostałe przesłanki są niejako jej następstwem i rozpatrywane są dopiero po ustaleniu, że ta pierwsza już zaistniała. Uzasadnione przypuszczenie to przekonanie oparte

¹⁸ Tamże, s. 20.

¹⁹ M.G. Węglowski, *Zatrzymanie procesowe — uwagi polemiczne*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 9, s. 34.

²⁰ P. Hofmański [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–18*, Warszawa 2010, s. 162.

na konkretnych dowodach, co prawda nie takich, które świadczą o pewności tego, iż dana osoba popełniła przestępstwo, i nie jest to duże prawdopodobieństwo graniczące z pewnością, ale nie jest to też przypuszczenie oparte tylko na intuicji²¹. Z kolei Tomasz Grzegorzczak stwierdził, że przypuszczenie to taki stan subiektywny, oparty na posiadanych danych, z których można wysnuć logicznie wniosek, iż możliwe jest, że zaistniało to, czego przypuszczenie owo dotyczy (np. że dana osoba popełniła przestępstwo)²². W tym momencie istotną kwestią jest zwrócenie uwagi na fakt, że przepisy konwencyjne (w przeciwieństwie do przepisów krajowych) posługują się pojęciem „uzasadnione podejrzenie”²³. Wytyczne Europejskiego Trybunału Praw Człowieka pod tym pojęciem definiują stan, w wyniku którego popełnienie przestępstwa karnego zakłada istnienie faktów lub informacji, które przekonałyby obiektywnego obserwatora, iż dana osoba mogła popełnić przestępstwo²⁴. Inna definicja wskazuje, że uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa to stan, w którym zebrane w sprawie dowody wskazują na prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa przez określoną osobę i stwarzają podstawę do przedstawienia jej zarzutu popełnienia tego czynu²⁵. W literaturze wyrażona została opinia, że uzasadnione przypuszczenie popełnienia przestępstwa jest pojęciem szerszym od uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa. Zakresy tych pojęć krzyżują się, ale nie pokrywają. Dlatego pojawiają się przypadki, kiedy uzasadnione przypuszczenie popełnienia przestępstwa stanowić będzie jednocześnie uzasadnione podejrzenie jego popełnienia. Wystąpią również takie sytuacje, w których uzasadnione przypuszczenie popełnienia przestępstwa nie wystarczy do przyjęcia, że mamy do czynienia także z uzasadnionym podejrzeniem popełnienia czynu karalnego²⁶. W świetle przedstawionych pojęć uzasadnionego przypuszczenia oraz uzasadnionego podejrzenia wydaje się, że należy podzielić pogląd o szerszym znaczeniu uzasadnionego przypuszczenia. Na pewno bezsporny pozostaje fakt, że zarówno „uzasadnione przypuszczenie”, jak i „uzasadnione podejrzenie” posługują się domniemaniem stanu faktycznego. To z kolei prowadzi do wniosku, że wyłączona zostaje konieczność dowodzenia określonego stanu faktycznego. Takie sytuacje prowadzą do zacierania różnic w ocenie tych pojęć, co może powodować trudności w ustaleniu, czy mamy do czynienia z „uzasadnionym przypuszczeniem”,

²¹ L.K. Paprzycki [w:] J. Grajewski (red.), *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, komentarz do art. 1–424 k.p.k., Warszawa 2010, s. 796–797.

²² T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego — komentarz*, Kraków 2005, s. 611.

²³ Art. 5 ust. 1 lit. c EKPC.

²⁴ Wytyczne Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w zakresie stosowania art. 5 — prawo do wolności i bezpieczeństwa, s. 14; zob. także wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 22 października 1997 r. w sprawie 21890/93 Erdagöz przeciwko Turcji; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 27 marca 1991 r. w sprawie 12244/86 Fox, Campbell i Hartley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.

²⁵ J. Skorupka, *Zatrzymanie...*, wyd. cyt., s. 21.

²⁶ Tamże, s. 20.

czy z „uzasadnionym podejrzeniem”. Jednak takie uprawdopodobnienie musi być na tyle wysokie, by uchronić się przed widocznym dla każdego rozsądnego człowieka brakiem zasadności czynności procesowej. Ustawa nie oznacza stopnia prawdopodobieństwa. Jego nieokreśloność ulega dopiero pewnemu uściśleniu w konkretnych sprawach. Natomiast w miarę postępu i stopnia ograniczenia praw obywatelskich zwiększają się wymagania wobec wysokości tego uprawdopodobnienia²⁷. Stąd (mając na względzie właśnie zwiększone wymagania) można uzasadnić pogląd, że dla zapewnienia wyższego standardu ochrony praw jednostki przed nieuzasadnionym zatrzymaniem, uprawnione organy powinny wykazać istnienie uzasadnionego podejrzenia, a nie uzasadnionego przypuszczenia.

Wątpliwości w tym zakresie można byłoby ograniczyć, jeżeli przyjęlibyśmy, że do zatrzymania zgodnego z prawem może dojść w sytuacji, kiedy wystąpi tylko uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa. Biorąc pod uwagę nowelizację procedury karnej (ustawa nowelizacyjna z 27 września 2013 r.), a w zasadzie jej brak w kwestii przesłanek do zatrzymania właściwego, cały czas pozostaje aktualne stanowisko Jerzego Skorupki, który stwierdził, że pomimo tego, iż w art. 244 § 1 k.p.k. pozytywna przesłanka ogólna została ujęta w postaci uzasadnionego przypuszczenia, to jednak należy uznać, że pozytywną przesłanką zatrzymania właściwego jest uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa (zgodnie z art. 5 ust. 1 lit. c EKPC)²⁸. Stanowisko to wspiera Michał G. Węglowski, który zauważył, że w tym miejscu wykładnia gramatyczna pozostaje w sprzeczności z EKPC, a więc musi ustąpić wskazaniom tej ostatniej²⁹. Wynika to z brzmienia art. 91 ust. 2 Konstytucji RP, który mówi, że umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową. Stąd przyjęć należy, że ogólną pozytywną przesłanką zatrzymania właściwego jest przesłanka wyrażona w art. 5 ust. 1 lit. c EKPC, a nie w art. 244 § 1 k.p.k. Taki pogląd znajduje wsparcie w funkcji zabezpieczającej zatrzymania właściwego. Skoro celem zatrzymania jest wyjaśnienie ogólnej podstawy skorzystania z tego środka przymusu i skierowanie sprawy do sądu lub umorzenie postępowania (w dalszej perspektywie), to zatrzymać wolno tylko osobę, względem której zachodzi możliwość przedstawienia zarzutu popełnienia przestępstwa. Zwrócić też należy uwagę, że zatrzymaniu ma podlegać osoba podejrzana o popełnienie przestępstwa. Dlatego, aby można podejrzewać kogoś o popełnienie przestępstwa, musi zachodzić podejrzenie, a nie tylko przypuszczenie, że osoba ta popełniła przestępstwo³⁰. Natomiast według innego stanowiska, powyższa wykładnia opiera się na wąskiej, językowej interpretacji przepisu, w myśl którego warunek uzasadnionego przypuszczenia na gruncie art. 244 § 1 k.p.k. jest niewystarczający do zatrzymania osoby. Natomiast

²⁷ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 350.

²⁸ J. Skorupka, *Zatrzymanie...*, wyd. cyt.

²⁹ M.G. Węglowski, *Zatrzymanie...*, wyd. cyt., s. 36.

³⁰ J. Skorupka, *Zatrzymanie...*, wyd. cyt., s. 20–21.

warunkiem koniecznym (według tej wykładni) jest istnienie co najmniej uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa. Oznaczałoby to wobec osoby podejrzanej konieczność przedstawienia jej zarzutu zaraz po zatrzymaniu, a jeżeli postępowanie się nie toczy — konieczność jego wszczęcia. Powodowałoby to dalsze komplikacje formalne, gdyby po zatrzymaniu okazało się, że osoba nie ma ze sprawą nic wspólnego albo że przestępstwa w ogóle nie popełniono. Z pewnością natomiast trzeba byłoby się liczyć z istotnym utrudnieniem stosowania zatrzymania przez policję³¹.

Wydaje się, że w tym miejscu warto zwrócić uwagę na kilka kwestii. Na pewno trudno wyobrazić sobie sytuację, w której organ procesowy, podejmując decyzję o zatrzymaniu, nie dysponuje dowodami procesowymi (lub możliwością uzyskania takich dowodów niezwłocznie) wystarczającymi do przedstawienia osobie zarzutów. Można przyjąć, że konsekwencją zatrzymania są dalsze czynności procesowe, w tym przedstawienie osobie zarzutu popełnienia przestępstwa. Jednak warto pamiętać, że istnienie uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa nie będzie oznaczało za każdym razem konieczności przedstawienia zarzutów osobie, pomimo iż zebrany materiał dowodowy przed zatrzymaniem mógł obiektywnie wskazywać na sprawstwo danej osoby. Po zatrzymaniu mogą pojawić się przecież nowe dowody, które nie będą dawały już podstaw do przyjęcia, że istnieje dostatecznie uzasadnione podejrzenie, iż czyn popełniła osoba zatrzymana. W dalszej kolejności warto zauważyć, że konwencyjny wymóg prawny w postaci uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa nie powinien ustąpić przed ewentualnymi utrudnieniami stosowania zatrzymania przez policję. Trzeba także pamiętać, że „przypuszczenie” to nie „podejrzenie”. Ustalenie faktyczne oparte na przypuszczeniu dotyczącym osoby sprawcy przestępstwa, choćby uzasadnionym, jest zwykle bardzo odległe od udowodnienia przestępstwa oskarżonemu. Co więcej, przypuszczenie to rodzaj domysłu, którym posługuje się k.p.k. również w art. 307 § 5, określając podstawę faktyczną dla czynności sprawdzających „własne informacje” przed uzyskaniem podstawy faktycznej do wszczęcia postępowania przygotowawczego (art. 303 k.p.k.)³². Konieczność wykazania uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa mogłaby się przyczynić do bardziej wnikliwej weryfikacji posiadanych informacji czy dowodów, tym samym lepiej uchronić przed podjęciem pochopnej decyzji o skorzystaniu z tak istotnego uprawnienia, jakim jest bezpośrednia ingerencja w wolność człowieka. Nie należy zapominać, że dla osoby niewinnej zatrzymanie jest przeżyciem wybitnie traumatycznym, natomiast dla rzeczywistego sprawcy przestępstwa stanowi niejako naturalną konsekwencję popełnionego czynu³³.

³¹ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 560.

³² R. Kmieciak, *O zasadzie prawdy materialnej, konsensualizmie i gwarancjach procesowych osoby niewinnej* [w:] Z. Sobolewski, G. Artymiuk (red.), *Zasada prawdy materialnej. Materiały z konferencji (Kraciszyn 15–16 października 2005 r.)*, Kraków 2006, s. 150.

³³ Tamże.

Stwierdzenie uzasadnionego przypuszczenia (podejrzenia) popełnienia przestępstwa nie daje wystarczających podstaw do zatrzymania właściwego. Obok tej przesłanki musi pojawić się co najmniej jedna z przesłanek pozytywnych szczególnych. Dla potrzeb opracowania uwagę skierowano na trzy takie przesłanki, tj. obawę ucieczki, ukrycia się lub zatarcia śladów przestępstwa.

Obawa ucieczki to ustalenie przez funkcjonariusza, np. Policji, okoliczności dotyczących konkretnych elementów zachowania osoby mającej być zatrzymaną, które wskazują, że zamierza ona oddalić się w celu uniknięcia odpowiedzialności karnej³⁴. Tak samo należy zdefiniować obawę ukrycia się osoby. W literaturze wskazuje się, że zatrzymanie osoby podejrzanej w pościgu podjętym bezpośrednio po popełnionym przestępstwie może wywołać obawę ucieczki tej osoby. Konkretnie elementy zachowania się osoby mogą zawierać się także w podejmowaniu kroków zmierzających do opuszczenia swojego miejsca zamieszkania, zwłaszcza gdy będzie miało charakter niespodziewany i racjonalnie nieuzasadniony. Obawa ucieczki lub ukrycia się to także świadome niestawianie się na wezwanie organów procesowych, unikanie kontaktów z nimi. Ponadto o zamiarze ukrycia mogą świadczyć również częste i niczym racjonalnym nieuzasadnione zmiany miejsca pobytu³⁵. Oceniając właśnie przesłankę w postaci obawy ucieczki osoby podejrzanej, interesujące stanowisko zajął Sąd Apelacyjny w Katowicach. W swoim postanowieniu stwierdził, że w sytuacji, gdy do zatrzymania doszło w miejscu zamieszkania i nie znaleziono w mieszkaniu zatrzymanego jakichkolwiek dowodów świadczących o tym, aby planował on ucieczkę, np. w postaci fałszywych dokumentów lub biletów na podróż, nie może czynić realną obawę ucieczki lub ukrycia się sam fakt, że zatrzymany, dopuszczając się przestępstw oszustwa na szkodę pokrzywdzonych, przedstawiał się w rozmowach telefonicznych jako inna osoba, a także fakt, że inna osoba podejrzana o współudział uciekła za granicę i trwają jej poszukiwania³⁶.

Chociaż na gruncie kodeksu postępowania karnego nie znajdziemy konkretnych przepisów mówiących o tym, co należy rozumieć pod pojęciem „obawy ucieczki”, nie oznacza to, że materia ta nie jest zdefiniowana ustawowo. W ograniczonym zakresie takie przepisy możemy znaleźć w ustawie z 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach³⁷. Wynika z nich, że prawdopodobieństwo ucieczki cudzoziemca istnieje w szczególności, gdy cudzoziemiec m.in. nie dysponuje dokumentami poświadczającymi jego tożsamość lub przekroczył, ewentualnie usiłował przekroczyć granicę wbrew przepisom prawa³⁸. Wprawdzie wspomniane regulacje dotyczą sytuacji prawnej

³⁴ L.K. Paprzycki [w:] J. Grajewski (red.), *Kodeks...*, wyd. cyt., s. 797.

³⁵ K. Eichstaedt [w:] D. Świecki (red.), *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 2013, s. 736.

³⁶ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 10 marca 2010 r., II AKz 145/10, sip. legalis nr 241809.

³⁷ DzU z 2013 r., poz. 1650 (dalej: ustawa o cudzoziemcach).

³⁸ Art. 315 ust. 3 pkt 2 i 3 ustawy o cudzoziemcach. Wskazano tylko dwa przypadki, które w ocenie autora mogą być wykorzystane przy zatrzymaniu pro-

cudzoziemców, jednak nie można wykluczyć, że w razie wątpliwości przy zatrzymaniu procesowym właściwym, mogą okazać się pomocne w podjęciu trafnej decyzji.

Natomiast obawa zatarcia śladów przestępstwa to konkretne elementy zachowania się osoby podejrzanej, wskazujące na to, że zamierza ona usunąć albo zniekształcić te zmiany w świecie zewnętrznym, które powstały po popełnieniu czynu, świadczą o jego popełnieniu oraz o jego sprawcy. Będą to zatem wszelkie zachowania podejmowane w celu uniemożliwienia albo utrudnienia ustalenia faktu popełnienia przestępstwa, okoliczności jego popełnienia lub sprawcy tego przestępstwa, dotyczące jednak tylko materialnych śladów przestępstwa³⁹. Jak słusznie zauważył J. Skorupka, normatywne ujęcie wymienionych przesłanek zatrzymania właściwego budzi wątpliwości, których podstawą jest brak wymogu uzasadnienia stanu obawy, że osoba podejrzana zachowa się w niepożądany sposób wskazany w art. 244 § 1 k.p.k. Brzmienie tego przepisu pozwala na wyprowadzenie wniosku, że obawa ucieczki lub ukrycia się albo zacierania śladów przestępstwa może wynikać z dowolnych danych, nawet niezwyfikowanych⁴⁰. Oczywiście taka interpretacja wskazanych wyżej sytuacji faktycznych nie może być akceptowalna. Dlatego taka obawa musi być uzasadniona, poparta konkretnymi okolicznościami wskazującymi na prawdopodobieństwo ich wystąpienia. Okolicznościom tym musi zawsze towarzyszyć zamiar uniknięcia odpowiedzialności karnej albo zamiar uchylenia się od brania udziału w postępowaniu karnym. Stąd na obawę ukrycia się nie będzie wskazywało np. nieposiadanie stałego miejsca zameldowania lub częste zmienianie miejsca pobytu, jeżeli okoliczności te nie będą połączone z zamiarem uchylenia się od postępowania karnego⁴¹.

Z mocy art. 6 pkt 1 ustawy z 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw⁴², do art. 244 k.p.k. dodane zostały § 1a oraz § 1b. Zawarte tam przepisy mają charakter szczególny w stosunku do przesłanek zatrzymania właściwego wskazanych w § 1 tego artykułu. To oznacza, że określone tam przesłanki do zatrzymania (poza uzasadnionym przypuszczeniem) nie są brane pod uwagę przy stosowaniu podstaw szczególnych zatrzymania. Ten tryb zatrzymania może dotyczyć popełnienia jakiegokolwiek przestępstwa z użyciem przemocy, którą tutaj należy rozumieć jako sposób działania sprawcy. Dlatego przemoc w zachowaniu sprawcy nie musi

cesowym właściwym. Wprawdzie prawdopodobieństwo ucieczki zdefiniowane zostało wśród przepisów regulujących wydanie decyzji o zobowiązaniu cudzoziemca do powrotu bez określenia terminu tego powrotu, to należy mieć na względzie, że jedną z przesłanek umieszczenia cudzoziemca w strzeżonym ośrodku jest właśnie istnienie prawdopodobieństwa wydania decyzji o zobowiązaniu cudzoziemca do powrotu bez określenia terminu tego powrotu (art. 398 ust. 1 pkt 1 ustawy o cudzoziemcach). To oznacza, że wskazane w tekście okoliczności mają pośredni wpływ na zastosowanie środka detencyjnego.

³⁹ L.K. Paprzycki [w:] J. Grajewski (red.), *Kodeks...*, wyd. cyt., s. 797.

⁴⁰ J. Skorupka, *Zatrzymanie...*, wyd. cyt., s. 23.

⁴¹ Tamże, s. 23.

⁴² DzU nr 125, poz. 842.

wypełniać ustawowych znamion danego przestępstwa. Przepisy art. 244 § 1a i 1b wskazują, że zatrzymanie osoby może nastąpić tylko wtedy, gdy zachodzi „obawa”, że osoba podejrzana ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy. Obawa to nic innego, jak znaczny stopień prawdopodobieństwa, że zachowanie przestępcze ze strony określonej osoby nastąpi w najbliższej przyszłości, zwłaszcza, kiedy taka osoba grozi popełnieniem przestępstwa. W sytuacji wystąpienia przesłanki z art. 244 § 1b, pod pojęciem broni palnej będziemy rozumieli przedmioty zdefiniowane w przepisach ustawy z 21 maja 1999 r. o broni i amunicji⁴³. Natomiast inny podobnie niebezpieczny przedmiot, to taki, który cechuje się podobnie niebezpiecznymi właściwościami, jakie posiadają broń palna lub nóż.

Jednak w tym miejscu warto zwrócić jeszcze uwagę na dwie inne kwestie. Po pierwsze, w § 1b art. 244 k.p.k. norma nakazuje obligatoryjne zatrzymanie osoby i jest to jedyna taka sytuacja w polskiej procedurze karnej. Tryb obligatoryjny zatrzymania może być jednak dyskusyjny, jeżeli weźmiemy pod uwagę, że nie jest zgodne z EKPC jakiegokolwiek uregulowanie, które przewiduje obligatoryjność stosowania środków izolacyjnych w procesie karnym. Uregulowanie takie zwalniałoby organy państwa od dokonywania jakichkolwiek ocen w zakresie potrzeby i celowości stosowania izolacji więziennej w czasie postępowania, a przez to uniemożliwiona byłaby jakakolwiek jego kontrola⁴⁴. Słuszne intencje ustawodawcy idące w kierunku zwiększenia ochrony ofiar przemocy domowej wyszły w tym miejscu poza standardy konwencyjne. Zatem można tutaj doszukać się braku zgodności przepisów krajowych z normami międzynarodowymi. Jednak zauważyć trzeba, że osoba zatrzymana w tym trybie nie jest pozbawiona możliwości uruchomienia kontroli sądowej tego środka przymusu procesowego, natomiast ze strony policji zawsze musi zostać wykazana obawa, że taka osoba ponownie popełni przestępstwo w sposób w tym przepisie uregulowany. Po drugie, przesłanka do zatrzymania występująca w formie „obawy”, chociaż nieznaną wcześniej polskiej procedurze karnej, została wprowadzona do niej z zachowaniem standardów konwencyjnych dotyczących stosowania tego środka. W art. 5 ust. 1 lit. c EKPC istnieje podstawa do zatrzymania osoby, jeśli jest to konieczne w celu zapobieżenia popełnieniu czynu zagrożonego karą.

Nowe granice zatrzymania uregulowane zostały w art. 247 k.p.k. Normy znajdujące się w tym przepisie przed nowelizacją k.p.k. ustawą nowelizacyjną z 27 września 2013 r., dawały prokuratorowi podstawę do zarządzenia zatrzymania i przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej, jeżeli zachodziła uzasadniona obawa, że nie stawi się na wezwanie w celu przeprowadzenia czynności procesowej, w inny bezprawny sposób będzie utrudniała przeprowadzenie tej czynności albo jeżeli zachodziła potrzeba niezwłocznego zastosowania środka zapobiegawczego. Wspomniana ustawa nowelizacyjna z 27 września 2013 r. zmieniła treść

⁴³ DzU z 1999 r., nr 53, poz. 549, art. 4 ust. 1 pkt 1. Przez broń palną rozumiemy broń bojową, myśliwską, sportową, gazową, alarmową i sygnałową.

⁴⁴ P. Hofmański [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja...*, wyd. cyt., s. 173.

art. 247 k.p.k. Uzasadniając wprowadzone zmiany, ustawodawca stwierdził, że musi nastąpić uściślenie stosowania tzw. zatrzymania prokuratorskiego. Stąd uznano, że niezbędna jest modyfikacja całego art. 247 k.p.k.⁴⁵ Dlatego obecnie prokurator może zarządzić zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby podejrzanej albo podejrzanego, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że nie stawia się na wezwanie w celu przeprowadzenia z ich udziałem czynności, o których mowa w art. 313 § 1 lub art. 314, albo badań lub czynności, o których mowa w art. 74 § 2 lub 3, a także jeżeli mogą w inny bezprawny sposób utrudniać postępowanie. Na podstawie § 2 tego przepisu, zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie, o którym mowa w § 1, może także nastąpić, gdy zachodzi potrzeba niezwłocznego zastosowania środka zapobiegawczego.

W tym miejscu warto wspomnieć, że ustawa nowelizacyjna z 27 września 2013 r. wprowadza jeszcze jedną, nową podstawę prawną zatrzymania mającą na celu wymuszenie obowiązku wskazanego w art. 74 § 2 i 3 k.p.k. Zgodnie z dodanym art. 74 § 3a oskarżonego lub osobę podejrzaną zrywa się do poddania się obowiązkowi wynikającym z § 2 i 3. W razie odmowy poddania się tym obowiązkom oskarżonego lub osobę podejrzaną można zatrzymać i przymusowo doprowadzić, a także stosować wobec nich siłę fizyczną lub środki techniczne służące obezwładnieniu, w zakresie niezbędnym do wykonania tej czynności. Różnica pomiędzy obydwoma przepisami jest taka, że stosując art. 247 k.p.k. w zakresie zatrzymania osoby w celu przeprowadzenia badań lub czynności wskazanych w art. 74 § 2 lub 3 k.p.k., musi zostać wykazana uzasadniona obawa, że dana osoba nie stawia się na wezwanie. Natomiast stosując zatrzymanie z art. 74 § 3a k.p.k., nie trzeba tej obawy wykazywać, wystarczy bowiem bezpośrednia odmowa osoby poddania się obowiązkom z art. 74 § 2 lub 3 k.p.k., po wcześniejszym wezwaniu przez uprawniony podmiot do poddania się tym obowiązkom.

Analizując dalej znowelizowany art. 247 k.p.k., wydaje się, że krytycznie należy ocenić ograniczenie tego środka przymusu procesowego do czynności, o których mowa w art. 313 § 1, art. 314 oraz w art. 74 § 2 i 3 k.p.k. Taka ocena wynika z tego, że nowe brzmienie normy w art. 247 k.p.k. nie daje podstawy do zatrzymania osoby w razie potrzeby przeprowadzenia konfrontacji, eksperymentu procesowego lub oględzin, z niezbędnym udziałem tych osób, chyba że uznamy, iż niestawienie podejrzanego będzie utrudniało postępowanie w inny bezprawny sposób.

Z punktu widzenia granic stosowania zatrzymania na podstawie art. 247 k.p.k. istotną kwestią wydaje się wyjaśnienie, jak należy rozumieć uzasadnioną obawę, że osoba nie stawia się na wezwanie oraz co oznacza zwrot „mogą w inny bezprawny sposób utrudniać postępowanie”. Obie przesłanki zostały ujęte bardzo ogólnie i szeroko, zatem trudno

⁴⁵ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 870, Sejm RP VII kadencji, s. 46.

je zdefiniować w sposób wyczerpujący. W takim razie, w jaki sposób określić, czy istnieje uzasadniona obawa, że osoba nie stawi się na wezwanie? Jak zauważył M.G. Węglowski można to ocenić, biorąc pod uwagę wcześniejsze zachowanie się osoby, można też abstrakcyjnie przyjąć, że osoba nie stawi się, kiedy odczyta na wezwaniu cel lub charakter, w jakim ma się stawić (np. przedstawienie zarzutu i przesłuchanie w charakterze podejrzanego). Co, jeśli taki podejrzany lub świadek zadeklarował stawiennictwo na każde wezwanie i współpracę? Na podstawie jakiego kryterium ocenić tę obawę w odniesieniu do sprawców różnych przestępstw?⁴⁶. Trudno znaleźć satysfakcjonującą odpowiedź na te pytania. Dlatego należy przyjąć, że to sytuacja faktyczna danego postępowania będzie determinowała pojęcie uzasadnionej obawy niestawiennictwa na wezwanie. Konkretnie okoliczności sprawy muszą doprowadzić prokuratora do wniosku, czy taka obawa zaistniała, czy nie. W każdym bądź razie nie może to być decyzja o charakterze dowolnym. Jednak zgodzić się trzeba, że należy pozostawić pewien margines arbitralności, który jest niezbędny w postępowaniu przygotowawczym. Potrzebny zwłaszcza z powodu dobra tego postępowania, jak i niekiedy taktyki śledczej (nigdy wyłącznie z tej przyczyny), a z drugiej strony wobec dysponowania w ten sposób instrumentem zwiększającym bezpieczeństwo pokrzywdzonego i świadków⁴⁷.

Natomiast bezprawne utrudnianie postępowania to na pewno każde zachowanie osoby podejrzanego (podejrzanego), które narusza obowiązki prawne związane ze statutem podejrzanego lub inne zachowanie, wyczerpujące np. znamiona przestępstwa. Takie zachowanie na pewno nie może wynikać z przysługujących tym podmiotom praw procesowych na gruncie k.p.k. Wykazanie uzasadnionej obawy, że może dojść do sytuacji, w której nastąpi bezprawne utrudnianie postępowania, otwiera drogę do zatrzymania osoby podejrzanego lub podejrzanego. Przesłanka ta jest o tyle charakterystyczna względem pierwszej, że nie wskazuje bezpośrednio na konkretne możliwe zachowanie osoby, tak jak to jest właśnie w przypadku niestawienia się na wezwanie, tylko posługuje się otwartym pojęciem możliwych przyszłych zdarzeń. To powoduje, że właściwy organ ma utrudnione zadanie i musi za każdym razem badać określony stan faktyczny i wnioskować, czy nastąpi, czy nie bezprawne utrudnianie postępowania.

Granice podmiotowe i temporalne

Granice podmiotowe zatrzymania tworzą przepisy prawne, które wskazują na podmioty uprawnione do stosowania tego środka przymusu procesowego oraz na podmioty, wobec których ten środek może być zastosowany. Natomiast na granice temporalne składają się te przepisy, które określają, na jak długo może być zatrzymana osoba, ale również wyznaczają moment postępowania karnego, w którym uprawnione organy mogą

⁴⁶ M.G. Węglowski, *Zatrzymanie...*, wyd. cyt., s. 32–33.

⁴⁷ Tamże, s. 33.

sięgnąć po swoje uprawnienia w tym zakresie. Jak wcześniej zaznaczono, granice podmiotowe i temporalne omówione zostaną tylko w zakresie nowych rozwiązań prawnych wprowadzonych ustawą nowelizacyjną z 27 września 2013 r.

Nawiązując do wspomnianych już wcześniej przepisów, tj. znowelizowanego art. 247 k.p.k. oraz wprowadzonego nowelizacją art. 74 § 3a k.p.k., warto wspomnieć w kontekście granic podmiotowych o różnicach pomiędzy tymi dwoma uregulowaniami. W przypadku potrzeby realizacji czynności lub badań określonych w art. 74 § 2 lub 3 k.p.k., jeżeli podstawą prawną działań będzie art. 247 k.p.k., to niezbędne jest zarządzenie prokuratora o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu osoby. Natomiast jeżeli konieczność przeprowadzenia tych badań lub czynności wystąpi w warunkach określonych w art. 74 § 3a k.p.k., to w tej sytuacji uprawniony organ (przede wszystkim policja), może samodzielnie podjąć decyzję o zatrzymaniu osoby. Ponadto zaznaczyć trzeba, że znowelizowany art. 247 k.p.k. rozszerza pod względem formalnym jego podmiotowe stosowanie, przyjmując, że środek ten może być stosowany wobec osoby podejrzanej oraz podejrzanego. Natomiast zakres podmiotowy stosowania przepisu z art. 74 § 3a k.p.k. jest jeszcze szerszy, gdyż obejmuje nie tylko osobę podejrzaną i podejrzanego, lecz także oskarżonego.

Przechodząc do zmian w granicach temporalnych zatrzymania osoby, obecne przepisy przewidują nowe, dodatkowe regulacje związane ze zwolnieniem zatrzymanego oraz doprowadzeniem go do sądu. Zgodnie z nimi:

- zatrzymanego zwalnia się po dokonaniu z jego udziałem określonych czynności w postępowaniu (o ile nie zachodzi potrzeba stosowania środka zapobiegawczego), a także rozstrzygając w przedmiocie środka zapobiegawczego, prokurator niezwłocznie zwalnia zatrzymanego, jeżeli nie występuje do sądu z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania (art. 247 § 4 i 5 k.p.k.);
- w razie ujęcia i zatrzymania osoby ściganej listem gończym należy niezwłocznie doprowadzić ją do sądu, który wydał postanowienie o tymczasowym aresztowaniu, w celu rozstrzygnięcia przez sąd o utrzymaniu, zmianie lub uchyleniu tego środka, chyba że prokurator po przesłuchaniu zatrzymanego zmienił środek zapobiegawczy lub uchylił tymczasowe aresztowanie (art. 279 § 3 k.p.k.).

Szczególną uwagę warto w tym miejscu zwrócić na treść art. 279 § 3 k.p.k. oraz na uzasadnienie skutkujące wprowadzeniem tego przepisu do procedury karnej. W dotychczasowych przepisach brak było regulacji postępowania z osobą ujętą lub zatrzymaną na podstawie listu gończego. Nowelizacja ustawy wskazała zatem na nowe granice temporalne zatrzymania, tj. niezwłocznego zwolnienia zatrzymanego w przypadku uchylenia tymczasowego aresztowania przez sąd lub wcześniejszego zwolnienia zatrzymanego przez prokuratora, jeżeli uchylił on tymczasowe aresztowanie po przesłuchaniu zatrzymanego. Ponadto w uzasadnieniu do ustawy nowelizacyjnej z 27 września 2013 r. czytamy, że brak ustawowej regulacji postępowania z osobą ujętą i zatrzymaną w wyniku poszukiwań listem gończym naruszało wymóg niezwłocznego postawienia zatrzymanego przed

sędzią, mimo że Konstytucja RP nakazuje przekazanie każdego zatrzymanego do dyspozycji sądu w ciągu 48 godzin od zatrzymania (art. 41 ust. 3 Konstytucji RP) oraz art. 5 ust. 3 EKPC również wymaga w takich wypadkach postawienia zatrzymanego przed sędzią⁴⁸.

Granice kontroli

Granice kontroli tworzą przepisy wskazujące na podmioty uprawnione do przeprowadzenia takiej czynności oraz regulujące zakres jej dopuszczalności. W procedurze karnej kontrola dokonywana jest przez dwa organy procesowe, tj. prokuratora oraz sąd. Zakres przeprowadzanej kontroli może dotyczyć zbadania zasadności, legalności oraz prawidłowości zatrzymania. Pierwszym organem, który takich czynności dokonuje, jest prokurator. Sprawowana przez niego kontrola jest automatyczna, gdyż o każdym zatrzymaniu osoby organ dokonujący tej czynności ma obowiązek zawiadomić prokuratora (art. 244 § 4 k.p.k.). Natomiast fakultatywną kontrolę sprawuje sąd, ponieważ uruchamiana jest ona na żądanie osoby zatrzymanej wyrażone w formie zażalenia do sądu (art. 246 § 1 k.p.k.).

Bez wątplenia sprawowanie bieżącej kontroli nad prawidłowym stosowaniem tego środka przymusu ma wpływ na przestrzeganie granic zatrzymania (zwłaszcza granic przedmiotowych i temporalnych) przez uprawnione organy. W obecnym stanie prawnym zatrzymany pozbawiony jest automatycznej kontroli sądowej legalności, zasadności i prawidłowości zastosowania tego środka. Zatrzymanemu pozostaje liczyć na właściwe zainteresowanie ze strony prokuratora, który informowany jest każdorazowo o zastosowaniu tego środka przymusu i może nakazać zwolnienie takiej osoby (art. 248 § 1 k.p.k.). Niestety taki sposób kontroli prokuratorskiej ma charakter raczej iluzoryczny. Prokurator, odbierając informację o zatrzymaniu osoby, nie zapoznaje się z materiałami postępowania, nie ma bezpośredniego kontaktu z zatrzymanym. Jego wiedza w zasadzie

⁴⁸ Uzasadnienie projektu ustawy..., wyd. cyt., s. 56. Ponadto w uzasadnieniu zaznaczono, że już w dwóch orzeczeniach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu (z 18 marca 2008 r. *Ladent przeciwko Polsce*, skarga nr 11036/03, *Lex* nr 357389 oraz z 7 grudnia 2010 r. *Piotr Nowak przeciwko Polsce*, skarga nr 7337/05, *Lex* nr 818197) trybunał stwierdził, że naruszone zostały przez Polskę w tym zakresie przepisy EKPC. W pierwszej sprawie uznano, że doszło do naruszenia art. 5 ust. 3 EKPC, gdyż w polskim systemie prawnym nie występuje automatyzm sądowy nakazujący niezwłocznie po zatrzymaniu osoby postawienie jej przed sędzią. System wnioskowy funkcjonujący w Polsce nie zabezpiecza w pełni praw zatrzymanego i osoby aresztowanej. Natomiast w drugiej sprawie trybunał zauważył, że art. 5 ust. 3 EKPC nie przewiduje żadnych odstępstw od wymogu, że osobie zatrzymanej lub aresztowanej pod zarzutem popełnienia przestępstwa należy zapewnić sądową ochronę jej praw. Kontrola sądowa musi spełniać wymogi niezwłoczności i być automatyczna. Dlatego za naruszenie tego artykułu trybunał przyznał skarżącemu 2 tys. euro tytułem zadośćuczynienia.

opiera się tylko na tym, co przekaze mu funkcjonariusz dokonujący zatrzymania lub inna upoważniona osoba. Takie rozwiązania kodeksowe są niewystarczające w świetle konstytucyjnych i konwencyjnych standardów praw osoby zatrzymanej, gdyż pomijają istotną gwarancję procesową osoby zatrzymanej, mianowicie prawo do niezwłocznego postawienia przed sędzią (art. 5 ust. 3 EKPC). Funkcja gwarancji przewidzianej w tym przepisie sprowadza się do zminimalizowania ryzyka arbitralności decyzji o pozbawieniu człowieka wolności w początkowej fazie postępowania karnego, w której organy procesowe nie dysponują jeszcze w pełnym zakresie materiałem procesowym⁴⁹.

W kontekście stanowiska wyrażonego w uzasadnieniu omawianej ustawy nowelizacyjnej z 27 września 2013 r. (art. 279 § 3) oraz przywołując art. 5 ust. 3 w zw. z art. 5 ust. 1 lit. c EKPC i art. 41 ust. 3 Konstytucji RP, należy wspomnieć, że również w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka znajdziemy stanowiska respektujące prawo zatrzymanego do automatycznego postawienia przed sędzią. Standardem konwencyjnym jest każdorazowe postawienie osoby zatrzymanej przed sędzią lub urzędnikiem upoważnionym do wykonywania władzy sądowej, niezależnie od inicjatywy osoby pozbawionej wolności⁵⁰. Prawo to dotyczy jednorazowego postawienia przed sędzią lub właściwym urzędnikiem, nie gwarantuje natomiast okresowej kontroli⁵¹. Ponadto warto zwrócić uwagę na wytyczne Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w zakresie stosowania art. 5 EKPC. Na uwagę zasługuje to, że celem początkowej części art. 5 ust. 3 jest zapewnienie niezwłocznej i automatycznej kontroli sądowej przypadków pozbawienia wolności przez policję lub organy administracji w sposób zgodny z lit. c. Wytyczne nie dopuszczają żadnych potencjalnych wyjątków od wymogu niezwłocznego postawienia osoby przed sędzią po zatrzymaniu, a kontrola sądowa musi być automatyczna i nie może zależeć od uprzedniego wniosku osoby aresztowanej. W przypadku braku przyczyn uzasadniających pozbawienie człowieka wolności, „urzędnik” musi posiadać kompetencje do wydania wiążącego nakazu zwolnienia aresztowanego⁵², co jest niezwykle istotne w świetle zachowania prawnych granic zatrzymania. Ponadto trudno nie przywołać w tym miejscu norm znajdujących się w Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych, które również nakazują każdego zatrzymanego lub aresztowanego pod zarzutem popełnienia

⁴⁹ P. Hofmański [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja...*, wyd. cyt., s. 199. Więcej na temat prawa do niezwłocznego postawienia przed sędzią przedstawiono w tej publikacji na s. 199–206.

⁵⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 29 kwietnia 1999 r. w sprawie 2564/94 Aquilina przeciwko Malcie.

⁵¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowiek z 31 lipca 2000 r. w sprawie 34578/97 Jecius przeciwko Litwie; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 3 kwietnia 2003 r. w sprawie 31583/96 Klamecki przeciwko Polsce — w tej sprawie podniesiony został m.in. zarzut, że zatrzymany nie został postawiony przed sędzią.

⁵² Wytyczne Europejskiego Trybunału Praw Człowieka..., wyd. cyt., s. 14, 23 i 25.

przestępstwa niezwłocznie postawić przed sędzią lub innym urzędnikiem uprawnionym przez ustawę do wykonywania władzy sądowej⁵³. Trzeba podkreślić, że ustawa nowelizacyjna z 27 września 2013 r. ominęła ten zakres przepisów postępowania karnego. Pomimo obowiązujących standardów ustawodawca nie dostrzegł potrzeby zmian regulacji prawnych w zakresie sądowej kontroli osoby zatrzymanej. Dlatego w tym zakresie polska ustawa karnoprosowa nie spełnia standardów art. 5 ust. 3 EKPC oraz art. 41 ust. 3 Konstytucji RP⁵⁴. Na uwagę zasługuje fakt, że do takiego samego wniosku doszedł ustawodawca, jednak tylko na gruncie omówionego wcześniej znowelizowanego art. 279 k.p.k. Taki stan rzeczy można uznać za przejaw niekonsekwencji ustawodawcy, który brak określonych standardów prawnych dostrzega tylko w jednym przepisie (doprowadzając do jego nowelizacji), natomiast nie dostrzega braku tych samych standardów w innych przepisach ustawowych. W tym kontekście trudno zrozumieć zachowanie ustawodawcy, tym bardziej trudno odnaleźć racjonalne kryteria, którymi się kierował, nie doprowadzając do zmiany w duchu norm konwencyjnych i konstytucyjnych pozostałych przepisów związanych z zatrzymaniem osoby.

Podsumowanie

Próbując podsumować powyższe rozważania, dostrzec należy, że ustawa nowelizacyjna z 27 września 2013 r. utrzymała w niezmiennym kształcie większość przepisów regulujących zatrzymanie procesowe osoby. Dlatego w tym miejscu niezbędne wydaje się postawienie pytania, czy przepisy procedury karnej związane z tą instytucją mieszczą się w granicach wyznaczonych przez prawo międzynarodowe oraz przez normy konstytucyjne? Z przedstawionych uwag wynika, że normy konwencyjne oraz konstytucyjne nie pozostają w zgodzie z niektórymi przepisami prawnymi, znajdującymi się w kodeksie postępowania karnego.

19 stycznia 1993 r. Polska ratyfikowała Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Ratyfikacja przez dane państwo umowy międzynarodowej (jaka jest EKPC) oznacza przyjęcie prawnomiędzynarodowego obowiązku przestrzegania jej postanowień. Wartość tego stwierdzenia nabiera jeszcze większego znaczenia, jeżeli zauważymy, że EKPC stanowi „ustrojowy instrument europejskiego porządku publicznego”⁵⁵ i jest wynikiem działań rządów państw europejskich w duchu poszanowania wolności i rządów prawa, w celu zbiorowego zagwarantowania niektórych praw wymienionych w Powszechnej deklaracji praw człowieka⁵⁶.

⁵³ Art. 9 ust. 3 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych otwartego do podpisu w Nowym Jorku 19 grudnia 1966 r., DzU z 1977 r., nr 38, poz. 167.

⁵⁴ J. Skorupka, *Zatrzymanie...*, wyd. cyt., s. 31.

⁵⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 23 marca 1995 r. w sprawie 15318/89 Loizidou przeciwko Turcji.

⁵⁶ Preambuła EKPC.

Z tego względu przedstawiona problematyka pozwala na sformułowanie określonych wniosków *de lege ferenda*.

W zakresie przesłanki do zatrzymania określonej jako „uzasadnione przypuszczenie” oraz „uzasadnione podejrzenie” istnieją podstawy do uznania, że w tym miejscu kodeks postępowania karnego nie wypełnia standardów konwencyjnych, rozszerzając możliwości stosowania zatrzymania ponad te standardy. Oczywiście można się nie zgadzać w ocenie tego, czy rzeczywiście omawiane dwa pojęcia różnią się od siebie na tyle, że mogą wskazywać na dwie odmienne sytuacje faktyczne. W świetle zaprezentowanych poglądów można jednak uznać, że ta różnica występuje, co pozwala na sformułowanie wniosku *de lege ferenda* w kierunku zmiany przepisów procedury karnej w zakresie zastąpienia zwrotu „uzasadnione przypuszczenie”, zwrotem „uzasadnione podejrzenie”.

Analiza norm konwencyjnych i konstytucyjnych związanych z kontrolą osoby zatrzymanej pozwala na sformułowanie i rozważenie kolejnego wniosku *de lege ferenda* uzasadniającego potrzebę automatycznej kontroli sądowej w każdym przypadku zatrzymania osoby (urzeczywistnienie fundamentalnej zasady systemów demokratycznych znanej pod nazwą *habeas corpus act*). Na marginesie na pewno trzeba zaznaczyć, że takie rozwiązanie prawne w jakimś stopniu spowodowałoby reorganizację pracy sądów i policji. Taka sytuacja wymagałaby z pewnością większej liczby konwojów oraz wprowadzenia dodatkowych dyżurów dla sędziów lub uwzględnienia nowych zadań w ramach funkcjonujących dyżurów. Inne rozwiązanie mogłoby zakładać wprowadzenie dyżurów dla sędziów w jednostkach organizacyjnych Policji, oczywiście przy zapewnieniu niezbędnych warunków lokalowych (takie rozwiązanie z organizacyjnego i finansowego punktu widzenia byłoby najkorzystniejsze). Jednak sprawy organizacyjno-techniczne, tylko sygnalizowane w tym miejscu, a także szczegółowe możliwości przyjęcia takiego rozwiązania w polskich realiach wymagają zupełnie odrębnej, szerszej analizy i nie stanowią przedmiotu prowadzonych rozważań.

Mając na względzie zmiany w obrębie art. 247 k.p.k., należy stwierdzić, że ściśle wskazanie czynności uzasadniających zatrzymanie w tym trybie nie wydaje się być rozwiązaniem najlepszym. Wcześniejsza regulacja pozwalała (wydaje się, że słusznie) na szersze korzystanie z tej instytucji. Biorąc to pod uwagę, zasadne będzie sformułowanie wniosku *de lege ferenda*, idącego w kierunku powrotu do poprzedniego stanu prawnego i wprowadzenia normy dającej podstawę do zarządzenia zatrzymania, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niestawiennictwa na wezwanie w celu przeprowadzenia czynności procesowej.

Na koniec warto podkreślić, że propozycje zawarte we wnioskach *de lege ferenda* nie byłyby źródłem nowych norm, nieznanych wcześniej procedurze karnej. Wręcz przeciwnie, stanowiłyby propozycje rozwiązań prawnych, które już obowiązują od dłuższego czasu albo obowiązywały wcześniej.

Słowa kluczowe: zatrzymany, podejrzany, policja, uzasadnione podejrzenie, postępowanie karne, dowody, oskarżony, przestępca, popełnić przestępstwo, sąd

Streszczenie: Publikacja została poświęcona wybranym aspektom dotyczącym granic zatrzymania procesowego osoby. Swoją szczególną uwagę autor skupia wokół przedmiotowych granic zatrzymania, z uwzględnieniem znowelizowanych przepisów kodeksu postępowania karnego. Granice podmiotowe oraz temporalne zatrzymania zostały zasygnalizowane przede wszystkim w kontekście nowych uregulowań prawnych. Uwaga autora skierowana została również na granice prawne związane z kontrolą zatrzymania procesowego. Omawiając wybrane rozwiązania prawne, autor stara się je ocenić na tle rozwiązań konwencyjnych oraz konstytucyjnych, w wyniku czego dochodzi do określonych wniosków. Stąd w podsumowaniu sformułowane zostały wnioski *de lege ferenda* jako wynik rozważań autora nad zgodnością krajowych przepisów prawnych z przepisami międzynarodowymi mówiącymi o zatrzymaniu osoby.

Keywords: arrested, suspect, police, reasonable suspicion, Criminal Procedure, evidence, defendant, criminal, commit a crime, court

Summary: The publication is dedicated to selected aspects of procedural arrest of a person. The author focuses his attention around objective limits of arrest which take into account the revised Criminal Procedure Code. Temporary and objective limits of arrest were indicated especially in the context of new regulations. Author's note was directed to legal limits connected with control of procedural arrest. Discussing selected legal solutions the author tries to assess them in comparison with conventional and constitutional solutions by means of which it comes to certain conclusions. In the summary, conclusions *de lege ferenda* were formulated as a result of author's deliberations on the compatibility of national legislation with international regulations which tell about arresting the person.